

Родот во телевизиските програми:

Извештаи од анализите
на родовите прашања

и на прикажувањето на жените и мажите
во програмските концепти и содржини на
средствата за јавно информирање

Законот за еднакви можности на жените и мажите („Службен весник на Република Македонија“ бр.6/2012), во член 17 предвидува Советот за радиодифузија еднаш годишно да поднесува извештај за начинот на прикажување и претставување на жените и мажите во програмите и, исто така, еднаш годишно да изготви анализа на родовите прашања во програмските концепти и содржини на радиодифузерите, како регулаторно тело надлежно да врши надзор врз нивната програма.

Со цел да ги спроведе ваквите обврски, Советот, преку јавна набавка, ја ангажираше проф. д-р Катерина Колозова да изработи анализи на обете прашања.

Беа дефинирани два различни примерока од телевизиски емисии и два различни инструменти (прашалници) кои се користеа за да се спроведе анализа на содржина и дискурзивна анализа врз содржините од примерокот.

Примероците беа извлечени од програмите емитувани во текот на мај 2012 година на националните терестријални телевизии и тоа МТВ1 и МТВ2 од Јавниот сервис и ТВ Алсат-М, ТВ Канал 5, ТВ Сител и ТВ Телма. Овие сервиси беа избрани затоа што заедно имаат најголем удел во гледаноста, односно имаат најголем потенцијал да влијаат врз јавноста. Првиот примерок се состоеше од емисии со информативна функција (вести и информативни емисии) и беше примарно користен за анализата на родовите прашања. Другиот примерок го сочинуваа емисии со забавна функција кои првенствено беа користени за анализа на претставувањето и прикажувањето на жените и мажите.

При конципирањето на истражувањата, проф. Колозова тргна од претпоставката дека прашањето на претставување и третманот на родовите прашања треба да се анализираат како во информативните така и во забавните емисии и дека треба да се изготват прашалници соодветни за двете категории емисии кои би донеле податоци релевантни за двете истражувачки теми. Според тоа, за потребите на двете анализи, онаа на третманот на родовите прашања и онаа на претставувањето и прикажувањето, се црпеа податоци и од двата прашалника. Определени податоци ја отсликуваат општата состојба на планот на родовата еднаквост во медиумскиот простор, па така, се појавуваат и во едната и во другата анализа како емпириска поткрепа на контекстот во кој треба да се чита состојбата претставена во анализата. Со оглед на фактот дека едниот од клучните наоди заеднички за двете истражувања е, всушност, отсуството на родовата (или родово сензибилизираната) перспектива понекогаш аргументите во двете студии се преклопуваат.

Оттаму, за да се избегне повторување на истите информации во двете истражувања, со што би се добила непотребна тавтологија која би го разводнила читањето на извештаите и би го одвратила вниманието од значењето на наодите и заклучоците, како нужност произлезе потребата од заеднички, воведен дел.

* * *

1. Основни информации за истражувањата

Двете истовремени истражувања, кои беа изведени за тендерот бр.02-3420/1 на Советот за радиодифузија на Република Македонија спроведен по повод обврските што произлегуваат од Законот за еднакви можности, се реализираа врз два примерока.

Едниот примерок се состоеше од по седум изданија од централните дневно информативни емисии на секоја од ТВ станиците и од избор од нивните информативни емисии. Притоа, вестите беа извлечени од различни денови од четирите недели во месецот така што оформија една седмица. Што се однесува до информативните емисии, со овој примерок беа опфатени сите мајски изданија на емисиите „Ако е...“ и „Без пардон“ на МТВ1, „Солзи и радост“ на МТВ2, „Патот кон“ и „Во центар“ на Алсат-М, „X/O“ и „Код“ на Канал 5, „Круг“ на Сител и „Пазар и пари“ на Телма.

Вториот примерок се состоеше од: „Тротоар њуз“ на МТВ1, „Седумка“ на МТВ 2, „Пицикато“ на Алсат-М, „Екстра ексклузив“ на Канал 5, „Бекстејџ“ на Сител, и „Шестиот ден“ на Телма, поточно од сите нивни изданија емитувани во мај 2012, освен во случајот на „Шестиот ден“ кој трае значително подолго од другите програми во овој примерок, поради што беа анализирани две негови изданија.

Примерокот од емисии со информативна функција беше примарно користен за анализата на родовите прашања, со акцент на десетте стратешки области определени во *Националниот план за акција за родова рамноправност 2007 – 2012*: човековите права, процесите на одлучување, здравјето, социјалната заштита, образованието, вработувањето, насилството, медиумите, мировните активности и животната средина. Вториот примерок се користеше првенствено како референтен извор на податоци за анализата која се однесува на начините на прикажување на родовите. Секако, информациите добиени и во едниот и во другиот примерок кои беа релевантни за секоја од анализите беа користени соодветно.

2. Претставување на најважните збирни податоци

Методологијата врз која се темелат обете истражувања првенствено се темели врз квалитативната анализа (начините на говор и начините на репрезентација како методски приод). Секако определени квантитативни податоци беа неопходни за да се воспостави контекстот во кој се одвиваа двете

квалитативни анализи, релевантен за обете. Збирните податоци се однесуваат на основното прашање на родовата застапеност и сочинуваат единствен контекст во кој треба да се поставуваат прашањата од обете анализи. Најважните квантитативни податоци покажуваат дека во вкупниот број мониторирани емисии се појавува несразмерно поголемо присуство на мажите наспроти жените. Имено, вкупниот број на прикажани мажи е 1733 наспроти прикажани 682 жени, или во проценти: 71,8% мажи наспроти 28,2%

За централното прашање на ова истражување, третманот на основните вредности на родовата еднаквост, најмногу говори присуството на жените како активни креатори на јавниот политички, културен и општествен дискурс. Еднаквата родова застапеност во јавниот дискурс е директна слика, но и генератор на учеството на жените во јавната сфера (која првенствено ги вклучува професионалниот, политичкиот живот и граѓанското општество). Имено, во вкупно сите мониторирани емисии (во периодот на мај 2012), како гости во емисиите и како лица кои даваат изјави во својство на стручни и политички авторитети се појавуваат 732 мажи наспроти 165 жени.

На пример, од вкупниот број набљудувани забавни и информативни емисии прикажани на Сител и МТВ1, бележиме појавувања на 638 мажи и 271 жена. Во илустративните, визуелни подлоги се 118 мажи и 80 жени. Во улога на експерти, авторитети од каков и да е јавен вид, жените се појавуваат во длабока асиметрија со мажите. Имено, соодносот е 61 жена наспроти 315 мажи. На Канал 5 и Телма, од вкупниот број анализирани емисии, со свои експертски изјави или изјави од позиција на авторитет (политички, новинарски и сл.) се јавуваат 158 мажи наспроти 61 жени. Во забавните емисии на Канал 5 и Телма, забележуваме поголемо присуство на жените наспроти мажите. Од сите анализирани информативни емисии на МТВ2 и Алсат-М, за периодот на мај 2012, установивме дека во својство на лица кои даваат стручни или политички изјави се појавуваат 208 мажи наспроти само 21 жена. За разлика од асиметријата во информативните емисии, во забавните соодносот е помал и во прилог на жените: изјави даваат 28 мажи наспроти 21 жена, додека визуелно се претставени повеќе жени одошто мажи (38 наспроти 27).

Суштинското преплетување на темите на родовите прашања и прашањето на родовото претставување најјасно се препознава во едно обединувачко сознание што произлезе во двете анализи. Имено, сè поголемото исчезнување на употребата на женската наставка кај именките, особено кај оние што се однесуваат на значајни општествени и политички функции, е едновремено родово прашање како и прашање на претставување. Трендот на

родова сензитивизација на јавниот говор, чиј подем се одвиваше во текот на втората половина од првата деценија на 2000-те, бидува заменет од спротивната тенденција на родова неутрализација. Родовата неутралност истовремено значи бришење на видливоста на учеството на жените во јавната сфера како човеково право на жените и маскулинизација на претставата за јавните општествени и политички позиции. Во овој случај, прашањето на претставување и човековото прашање на учество на жената во јавниот живот се неразделно, суштински вградени едно во друго. Сензитивизацијата на јавниот говор од родов аспект е сè посилен и понагласен тренд во јазиците на Европската унија кои имаат родово определени наставки, бидејќи обезбедува видливост на учеството на жените во јавниот простор и ја испраќа пораката дека значајните општествени позиции може и треба да бидат заземани и од жени. Кај нас, иако ова правило во извесен период беше воспоставено („министерка“, „канцеларка“ звучеа сосема природно кога ќе ги слушневме во медиумите), во последно време, сè повеќе се напушта и бидува наследено од неоконзервативниот тренд на маскулинизација на именките кои се однесуваат на јавни функции. Оваа маскулинизација се претставува како неутралност, без да се има на ум дека неутралноста значи и неутрализација на еден од родовите. Ова прашање е потесно анализирано и илустрирано подолу, во поединечните анализи.

Анализа

на родовите прашања

во програмските концепти и содржини

на средствата за јавно информирање –

Поединечни наоди

1. Објаснување за методолошкиот приод и претставување на најважните квантитативни податоци

Во двете паралелни истражувања беа користени два заеднички прашалника кои требаше да обезбедат податоци како за начинот на прикажување на родовите така и за родовите прашања во програмските концепти и содржини. Едниот прашалник беше посебно дизајниран за информативните програми додека другиот се однесуваше на забавните програмски содржини. И од едниот и од другиот се влечеа податоци релевантни за двете анализи, но оној дизајниран за информативните програми беше користен првенствено за анализата на родовите прашања во концептите и содржините, додека другиот беше извор на најмногу податоци за анализата на прикажувањето во концептите и содржините на телевизиските програми.

Прашалниците беа конципирани на начин кој ги вклучува и квантитативниот и квалитативниот пристап во истражувањето. Квантитативниот дел на истражувањето донесува податоци за вкупниот број прилози во мониторираната емисија, за бројот на анализирани прилози, како и за нивното времетраење, но и за бројот на појавувања на жени и мажи автори, уредници, новинари известувачи, гости во прилозите, во својство на експерти или како дел од илустративната подлога. Бидејќи во ова истражување, првенствено се потпиравме на податоците од прашалникот што се однесува на информативните емисии (односно, вестите) подетално ќе го опишеме него. Освен штотуку споменатите квантитативни податоци, прашалникот овозможи прибележување на сите појавувања во мониторираните емисии на следниве

неколку прашања од редот на родово релевантните теми: човекови права, здравје, процеси на одлучување, социјална заштита, образование, вработување, насилство, медиуми, мировни активности, животна средина и можност за реферирање на други теми важни од родов аспект. Сепак, со оглед на тоа што станува збор за дискурзивна и репрезентативна анализа, тежиштето во прашалникот се однесуваше на квалитативни податоци. Имено, се набљудуваше начинот на говор: дали е афирмативен во поглед на родовата еднаквост или сексистички, дали користи воспоставени стереотипи и дали ги засилува и произведува нови, се класифицираа типовите на искази што доминираат (описен, оценувачки, сугерирачки, прогнозирачки итн.). Беше посветено внимание и на визуелното претставување: начинот на прикажување на телото, изразот на лицето на новинарите и гостите во прилозите (на пример, авторитетен израз на лице или со намера да биде допадлив и пријатен), како и распоредот на машки и женски фигури и ликови во кадрите на прилозите.

Изразено во проценти, застапеноста на жените наспроти мажите како актери во јавниот политичко-општествен простор на телевизиските медиуми е следнава:

Гости во информативни емисии и вести:

мажи: 67,9% жени: 23,1%

Изјави во информативни емисии и вести:

мажи: 80,8% жени: 19,2%

Мажи и жени во снимки/кадри, во информативни емисии и вести:

мажи: 65,5% жени: 34,5%

Мажи и жени во анкети во информативни емисии и вести:

мажи: 66, 4% жени: 33, 6%

2. Присуство и начин на обработка на родовите прашања

Набљудувањето на информативните содржини покажува дека дури и кога станува збор за теми кои вообичаено, во родово освестениот новинарски пристап, се обработуваат и од родов аспект, кај нас тој најчесто сосема отсуствува. На пример, во вестите на Сител кои обработуваат теми од областа на човековите права и насилството, поточно известуваат за случајот

„Монструм“ поврзан со петкратното убиство кај Смиљковци и за протестите за поддршка на осомничените, прикажани на 04.05.2012, во ниту една снимка и во ниту еден прилог не се појавува жена, сеедно дали во активно својство на некој што дава изјава или како дел од визуелната поддршка на прилогот.

Од друга страна, во вести каде што не се отвора тематски или проблемски ниту едно од родово релевантните прашања наведени во прашалникот, но каде што станува збор за присуство на жените во политичките процеси на одлучување, во визуелниот материјал жената политичарка е сведена на невидливост. Имено, во вестите на Сител прикажани на 07.05.2012, првиот прилог ја обработува посетата на Македонија на еврокомесарот Штефан Филе во кој не само што не е земена изјава од вицепремиерката Теута Арифи, туку таа не се појавува ниту за миг како активна фигура во снимениот материјал. На пример, гледаме снимка на која Комесарот се ракува со членови на Владата, но не и со својата прва домаќинка во земјава, вицепремиерката Арифи.

Особено впечатливо е апсолутното отсуство на женските прашања, родовата перспектива и претставувањето на позицијата на жената во еден прилог на Сител од 15.05.2012 кој се однесува на прашањето на семејството и родителството. Во прилогот се обработува Меѓународниот ден на семејството и сосема отворено се промовира вредноста на многудетно семејство во Македонија, а не е земена ниту една изјава од жена или за статусот на жените во современото македонско општество и предизвиците со кои се соочува вработената мајка. Од друга страна, со оглед на тоа дека Македонија е земја каде што работничкото право се условува со родителското (бремените мајки се отпуштаат од работа или новите работнички со договорите за вработување се условуваат да не забременат),¹ прашањето на мајчинството станува уште порелевантно за обработка. И покрај тоа, во овој прилог, пренесени се изјави само на двајца мажи, односно на еден татко и на Министерот за труд и социјална политика.

Ова се само илустрации на истата исклучувачка и родово „слепа“ парадигма која се појавува на сите телевизии чии информативни програми беа опфатени со ова истражување. Имено, Сител не е исклучок на овој план, а примерите токму од вестите на оваа телевизија беа изнесени едно подруго затоа што на тој начин формираат еден вид студија на случај чие устројство можеме да го препознаеме како парадигматско за сите телевизии во

¹ Марија Тасев и Љубица Балабан, „Трудно е да си трудница,“ Дневник (24.09.2012)
<http://www.dnevnik.com.mk/default.asp?ItemID=BFBB9A059B440249B7F9DBA640812B6D>

Македонија. Разликите се сведуваат на нијанси. На пример, во вестите на МТВ 1 прикажани на 07.05.2012, во прилогот посветен на случајот на вработените во Охрид, во којшто се обработува тема од областите на социјалната заштита и вработувањето, воопшто не се опфатени родовите аспекти на претставените проблеми. Кога станува збор за прашањата на општествена ранливост, родовата перспектива е особено значајна за обработка бидејќи се однесува на двојна ранливост. Сепак, во прилогот, обработката од родова перспектива сосема отсуствува. Уште една потврда дека претставените примери од Сител се парадигматски за сите телевизии во земјава (поточно, за оние опфатени со ова истражување) е и тоа дека прилогот на Канал 5 посветен на аферата „Монструм“ го покажува истото отсуство на родова сензитивност и „невидливост“ на жените како и оној на Сител прикажан на истиот датум (04.05.2012).

3. Проблемот на „родовата невидливост“ на жените како одраз на маргинализирањето на прашањето на родовата еднаквост

Исто како и во анализата посветена на начините на претставување, така и во оваа која се однесува на прашањата поврзани со статусот на жените во општеството обединети околу централното прашање на родовата еднаквост, можеме да констатираме потполна невидливост на родот. Ова е проблем што го констатиравме и во анализата посветена на начините на прикажување. Во информативните емисии, особено значајно беше да се констатира дискурзивната невидливост или говорната „неутрализираност“ на родот. Родово неосетливиот говор го засега директно прашањето на родовата еднаквост чиј темел е присуството на жените во јавната сфера.

Во поглед на прашањето на присуството на жените во политиката, родово „неутралниот“ говор како да сака да го релативизира, избрише фактот за учеството на жените во политиката. Имено, ако пораката на говорот на родовата неутралност е дека родот на политичарот е ирелевантен, тогаш, тоа имплицитно значи дека е ирелевантно и самото прашање за присуството на жените во политиката.

Користењето именки што треба да се однесуваат на универзални човечки категории („турист“, „студент“, „лекар“ итн.) исклучиво во машки род

претставува форма на дискурзивно исклучување на жените.² Самата претензија за универзалност или за универзално претставување на едниот граматички род наспроти другиот претставува форма на подредување или хиерархиски однос, како и општествено исклучувачки говор. Имено, фактот дека се подразбира дека машкиот род (а не женскиот) може да претендира на универзална важност, и во себе да го вклучи, подразбере и женскиот род кој е „претставуван“ преку универзалното=машко именување, е веќе очигледна форма на родова асиметрија.

Констатацијата од нашата анализа посветена на родовото претставување, се потврдува и овде: некористењето на наставките за женски род кај јавните функции („директор“, „министер“, „претседател“ итн.) е форма на родово неосетлив (gender insensitive) говор бидејќи, покрај тоа што претставува форма на исклучување во облик на поништување на родовите разлики и сведување на родот на функционерот/функционерката на ирелевантен податок и упатува на тоа дека поимот содржи димензија на достоинство и универзалност само доколку е употребен во машки род. Небаре женската наставка го намалува достоинството на функцијата. Интересно е дека оваа пракса во извесен период (од почетокот на 2000 па до пред речиси една година) сосема исчезна кај нас, за повторно да почне да се враќа во текот на изминатава година.³ Можеме да констатираме, извесен неоконзервативен пресврт и процес на повторно воведување на именките кои се однесуваат на општествени функции во „родово неутрален род“, односно – во машки род.

Очигледно, „неутралноста“ на дискурсот се применува само кога се упатува на достоинството на определена хиерархиски надредена општествена функција. Од друга страна, кога се известува за ранливи и општествено маргинални категории, родот и некои други специфики (особено, возраста)

2 На пример во емисијата „Ако е...“ на Александар Чомовски прикажана на МТВ 1 на 24.05.2012, во која, патем, од 5 соговорници (вклучувајќи го и Чомовски) само една е жена, се спомнуваат следниве „универзални“ поими кои се употребени единствено во машки род: ученик, клучни играчи, граѓаните, македонско малцинство, Срби, Хрвати, Бугари, Грци, политичари, политичар, Македонците, премиер, пријатели, жртва, Грците, непријатели, лидери, партнери, избирачи, колеги, Албанците, актери, граѓани, сојузниците, нео-фашисти, фашисти, Американците, Турците, колумнист, Македонци, луѓево, функционер, човекот, странците, директор, пратеник, читателите, итн.

3 Секако, за овие процеси можеме да зборуваме во релативни, а не апсолутни термини. На пример, во своето известување за протестите по повод акцијата „Монструм,“ прикажано на 12.05.2012, телевизија Телма објавува дека фоторепортерка била нападната и при тоа ја користи женската наставка: „Во Скопје, пред Владата на Република Македонија, денеска се одржаа протести како одговор на вчерашните демонстрации кои резултираа со насилство во кое беше повреден снимател на телевизија Телма и припадници на МВР. Нашата телевизија како што најавивме вчера во знак на протест не присуствуваше на овие протести во кои денеска беше нападната фоторепортерка, а во знак на протест и другите сниматели се повлекоа од снимање на настанот. Телма и во иднина нема да известува во вакви случувања кои не се најавени уредно и со јасно назначен организатор кој би ја превзел одговорноста од евентуалните инциденти. Од надлежните органи бараме да се расчисти инцидентот од вчера и во најскоро време да се најдат сторителите“ (најава од презентер на почеток на прилогот).

стануваат значајни до тој степен што не само што се инсистира на родовите наставки ами и на стереотипизирачки именки. Имено, се применува класичен говор на „сведување“ на род или/и возраст, како во инсистирањето „старица“ и „старец.“⁴ Личноста на определена возраст која некој би ја класифицирал како старост е возрасна личност од определен род, со име и презиме, со професија или без. Овој говор, кој сигурно не е „неутрален“ покажува произволност во користењето на дискурсот кој е наводно неутрален во поглед на определени општествени категории. Фактот дека ова не е намерен гест на индивидуален новинар, ами прибегнување кон некаква воспоставена и општо распространета пракса не е причина да не го наречеме политички некоректен. Секако, проблемот е во устроеноста на владеачкиот дискурс, а не кај поединците.

4. Заклучок и препораки

Како и останатите општествени и културни вредности, така и залагањето за еднаквост меѓу родовите се спроведува по пат на подигање на свеста на јавноста. Клучен дел од јавноста се, секако, електронските медиуми. И покрај еднонасочноста на пораката што е определувачка посебност на телевизиските медиуми, сепак, постојат форми внатре во медиумот кои овозможуваат интеракција. Дополнително, во ерата на масовно користење на интернет, интеракцијата со ТВ медиумите во државата е овозможена и по пат на форумите на интернет страниците на телевизиите. Во една ваква динамизирана размена меѓу медиумите и нивната публика, многу побрзо и поефикасно може да се спроведе мисијата на постојаното подигање на свеста во поглед на родовите прашања.

Несомнено, медиумите не се пасивно, безинтересно огледало на стварноста туку и нејзини активни креатори. Јавниот говор што го произведуваат воведува или исклучува определени вредности. Точното, прецизно известување не е единствената дејност на медиумите. Медиумите, исто така, прават избор за тоа што и колку ќе се известува. Па така, изборот да се покријат родово релевантните теми наведени на почетокот од оваа анализа е прашање на

4 Во вестите на Канал 5 од 12.05.2012 почнува прилог со следнава најава: „Лежел затвор за силување старица, избегал од затвор за да го повтори делото,“ додека на телопот стои: „Избегал за пак да силува старица.“ Потоа, кога точно се наведува возраста на жената, сосема редундантно повторно се употребува изразот „старица“: „На приведувањето му претходела полициска потеря по малолетникот кој истиот ден нападне во штипската населба Јакупино извршил силување на седумдесетгодишна старица која живеела сама во овие викендички. По гласниот чин малолетникот побегнал, а случајот во полицијата го пријавиле лекарите од штипската клиничка болница откако прегледот врз старицата го потврдил обљубувачкиот акт.“

свесна одлука на медиумите. Со други зборови, потребна е проактивна вклученост на телевизиите во промовирањето на вредностите на еднаквоста меѓу машкиот и женскиот род, а со тоа и за надминување на родовата асиметрија во јавниот дискурс.

Имено, она што би го препорачале поконкретно е:

- Зголемено присуство за најмалку 30% на жени во својство на стручни и политички авторитети што ќе го одразува минималниот праг на државата за учеството на жените во политичкиот живот.
- Воведување на теми кои директно ги засегаат прашањата на еднаква родова застапеност во структурите на одлучување, во општествената и политичката сфера и прашањето за надминување на родовата стереотипизација во културата и јавниот говор.
- Воведување теми кои се од суштествен интерес за еднаквоста меѓу родовите во Македонија: економската еднаквост/нееднаквост (разликите во примањата помеѓу мажите и жените, од околу 27% во прилог на мажите)⁵, семејното насилство врз жените и трговија со малолетни девојки (особено кај помалите етнички заедници).⁶

Придружна препорака:

Со цел да се зголемат компетенциите на новинарите и уредниците во поглед на темите од областа на родовата еднаквост како и да се подигне нивната свесност за значајноста на овие прашања, препорачуваме да се организираат обуки и јавни дебати. Препорачуваме содржините на овие настани како и методите на нивно пренесување да бидат дизајнирани на начин кој ќе соодветствува на потребите на целната група на која ѝ се наменети.

5 Milka Kazandziska, Marija Risteska and Verena Schmidt, The gender pay gap in the former Yugoslav Republic of Macedonia (Budapest: ILO), 2012

6 Katerina Kolozova et al. "Intercultural gendered violence in SEE," достапно на <http://www.gemic.eu/?cat=18>, пристапено во јули 2012.

Анализа

на начинот на прикажување и претставување на жените и мажите во програмските концепти и содржини –

Поединечни наоди

1. Опис на методолошкиот пристап и квантитативни податоци

Во истражувањата спроведени едновремено, беа користени два заеднички прашалника за да се обезбедат податоци и за начинот на прикажување на родовите и за родовите прашања во програмските концепти и содржини. Двата прашалника овозможуваат доволен увид како во поглед на проблематиката на прикажување на родовите така и во поглед на покриеноста на родовите прашања. Обата прашалника ја донесуваат парадоксалната слика на родовата асиметрија во прикажувањето: женскиот род е најчесто неприкажан, речиси избришан, сведен на минимум видливост или видливост која упатува на подреденост и маргинализираност.

Прашалникот дизајниран за забавните емисии донесува најмногу сознанија за начините на прикажување кои преовладуваат кај нас. Преовладуваат квалитативни прашања, иако има и дел кој содржи прашања од квантитативна природа (како број на водители и водителки, бројно присуство на мажи и жени вклучени во прилогот, времетраење на прикажување и др.) Сепак, за оваа анализа пресудни се квалитативните прашања, на пример: (а) „ Како се претставени родовите улоги во прилогот (активна/пасивна, традиционални/нетрадиционални, жртва/сторител, моќ/немоќ, декорација, привлекување на внимание со физички изглед)?; (б) Кој не е вклучен во прилозите? (пр. стари, неатрактивни, со хендикеп); (в) Дали темите на изглед и сексуална пожелност преовладуваат и каков јазик се користи во нивната обработка (објективизирачки, сексистички или афирмативен во поглед на родовата еднаквост)?; (г) Како се прикажани телата; (д) Дали прикажувањето на

телото/целокупниот физички изглед на жените е објективизирачко (сведено на сексуален објект)?.

Како што беше речено погоре, анализата на набљудуваните материјали потврди дека во прикажувањето владее длабока родова асиметрија: родова невидливост (недоволно, ретко прикажување) на жените или маргинална и маргинализирачка видливост. Сликата за жените што преовладува во забавните емисии е објективизирачка и сексуализирана, додека, пак, онаа што ја создаваат информативните емисии е слика на социјална пасивност, немоќ, неавторитетност и подреденост. Онаму каде што среќаваме авторитетно присуство на жени во политиката или со определена стручност, родот се релативизира, „неутрализира“ наместо да се афирмира.

Прашалниците што се однесуваат на забавните емисии ги носат најзначајните квалитативни податоци за прашањето на претставувањето на родовите. Квантитативно, пак, ги добивме следниве податоци кои само ја потврдуваат сликата добиена по пат на квалитативната анализа:

Изјави на мажи и жени во забавни емисии:

мажи: 62,5% жени: 37,5%

Мажи и жени во анкети во забавни емисии:

мажи: 59,5% жени: 40,5%

Снимки/кадри од мажи и жени во забавни емисии:

мажи: 39,6% жени: 60,4%

Очигледно, женското појавување е сведено на декоративност или на статус на пасивен агенс, бидејќи визуелното прикажување на жените во процент далеку го надминува претставувањето на машките лица и тела. Од друга страна, дури и во забавните емисии, како даватели на изјави, мажите процентуално значително ги надминуваат жените во застапеноста.

2. Проблемот на невидливост во родовата асиметрија на прикажувањето

Општа оценка за севкупните анализирани содржини е дека родовата асиметрија во претставувањето е исклучително голема. Нејзина првична карактеристика е „невидливоста“ на жените наспроти доминантната видливост,

присутност на мажите. Доминираат експерти, уредници, аналитичари во дебатните емисии или како гости во вести или забавни емисии.⁷ Онаму каде што се појавуваат жените, вообичаено се прикажани во пасивна или подредена улога (првенствено во информативните програми), односно како објективизирано и сексуализирано тело, убаво лице без став (освен во однос на романтично-сексуалните прашања). Невидливоста е, значи, дословна: бројот на прикажувања (визуелни или говорни) на жените наспроти мажите е неспоредливо помал⁸ во прилозите во информативните емисии. На пример, дури и бројот на анкетирани граѓани е значително поголем од оној на анкетирани граѓанки. Анкетите од информативните емисии потврдуваат дека ситуацијата е идентична во медиумите на македонски и на албански јазик.

Или, пак, да ги земеме како пример прилозите од областа на здравството: докторите, функционерите на институциите, директорите, експертите прикажани во прилозите се, со ретки исклучоци, речиси секогаш мажи, додека жените се појавуваат во илустративниот визуелен материјал како медицински сестри или пациентки.

Дискурзивната невидливост се постигнува не само со одбегнување теми што се однесуваат на жените, не само со едноставното нивно неприкажување туку и преку употреба на наводно родово неутрален говор. Користењето именки што треба да се однесуваат на универзални човечки категории („директор“, „професор“, „лекар“ итн.) исклучиво во машки род претставува форма на дискурзивно исклучување на жените.⁹ Самата претензија за универзалност или за универзално претставување на едниот граматички род наспроти другиот претставува форма на подредување или хиерархиски однос, како и општествено исклучувачки говор. Некористењето на наставките за женски род кај функциите („министерот“, „претседателот“ итн.) е форма на родово неосетлив (gender insensitive) говор бидејќи, покрај тоа што претставува форма на исклучување во облик на поништување на родовите разлики и сведување на родот на функционерот/функционерката на ирелевантен податок (што, секако, не е),

7 Во емисијата „Ако е...“ од 23.05.2012 прикажана на МТВ 1 од авторот Александар Чомовски, од вкупно 12 лица кои гостуваат во неговата емисија во својство на гости во студио или експерти, јавни личности што во посебен прилог даваат изјава, само едно лице е жена (се однесува на снимка на пратеничката во Собранието на Република Македонија, Јелисавета Георгиева).

8 Прецизните бројки се наведени подолу.

9 На пример во емисијата „Ако е...“ на Александар Чомовски прикажана на МТВ 1 на 24.05. 2012, во која, патем, од 5 соговорници (вклучувајќи го и Чомовски) само една е жена, се спомнуваат следниве „универзални“ поими кои се употребени единствено во машки род: ученик, клучни играчи, граѓаните, македонско малцинство, Срби, Хрвати, Бугари, Грци, политичари, политичар, Македонците, премиер, пријатели, жртва, Грците, непријатели, лидери, партнери, избирачи, колеги, Албанците, актери, граѓани, сојузниците, нео-фашисти, фашисти, Американците, Турците, колумнист, Македонци, луѓево, функционер, човекот, странците, директор, пратеник, читателите, итн.

упатува на тоа дека поимот содржи димензија на достоинство и универзалност само доколку е употребен во машки род. Како да се имплицира дека женската наставка го намалува достоинството на функцијата. За среќа, оваа пракса во извесен период сосема исчезна кај нас, но во последно време бележиме некаква неоконзервативна тенденција на враќање на именките кои се однесуваат на општествени функции во „родово неутрален род“ (контрадикцијата е очигледна во самава формулација, а со тоа е и симптом кој повикува на анализа.)

Од друга страна, се применува класичен говор на „сведување“ на род или/и возраст, како во инсистирањето „старица“ и „старец.“¹⁰ Личноста на определена возраст која некој би ја класифицирал како старост е возрастна личност од определен род, со име и презиме, со професија или без. Овој говор кој сигурно не е „неутрален“ покажува произволност во користењето на дискурсот кој е наводно неутрален во поглед на определени општествени категории. Фактот дека ова не е намерен гест на индивидуален новинар, ами прибегнување кон некаква воспоставена и општо распространета пракса не е причина да не го наречеме политички некоректен. Секако, проблемот е во устројството на владејачкиот дискурс, а не кај поединците. Бранењето на определени вредности на политички коректен говор се упатува кон јавноста како целина, а не кон поединците. Затоа, „сведувачкиот“ говор (говорот на редукционизам) и стереотипизирање кој го среќаваме кај изразите „старец“ и „старица“ треба да се премавне со тоа што конечно ќе почне да се реферира на личности на определена возраст а не на „старци“ и „старици.“ (Исто како што веќе никој не може да зборува за „Црнци“ ниту да реферира на бојата на кожата на определена личност ако тој податок не е важен за содржината на прилогот.) Од друга страна, пак, родово неутрализирачкиот дискурс каде што се бришат женските наставки на функциите како министер, канцелар и слично, да се замени со родово осетлив говор.

10 Во вестите на Канал 5 од 12.05.2012 почнува прилог со следнава најава: „Лежел затвор за силување старица, избегал од затвор за да го повтори делото,“ додека на телопот стои: „Избегал за пак да силува старица.“ Потоа, кога точно се наведува возраста на жената, сосема редундантно повторно се употребува изразот „старица“: „На приведувањето му претходела полициска потеря по малолетникот кој истиот ден нападне во штипската населба Јакупино извршил силување на седумдесетгодишна старица која живеела сама во овие викендички. По гласниот чин малолетникот побегнал, а случајот во полицијата го пријавиле лекарите од штипската клиничка болница откако прегледот врз старицата го потврдил обљубувачкиот акт.“

3. Стереотипизирање како проблем на ниска и маргинализирана видливост во јавниот простор на прикажување и расправа

Ниската видливост на родот овде се сведува на стереотипизирањето на жената на општествено инфериорна, сместена на позиции со помала моќ на одлучување или на помалку авторитетни професионални улоги. Подредувачкото прикажување на жената во информативните програми ги комбинира дискурзивниот и репрезентацискиот (визуелниот) регистар: исказот „лекари“ е проследен со илустрација на првенствено лекари мажи додека спомнувањето на „помошниот персонал“ е визуелно поткрепено со снимки на медицински сестри и хигиеничарки. Ниската општествена видливост е израз што честопати се користи во родовите анализи. Можеме да заклучиме дека ниската видливост во телевизиските програмски содржини (малата присутност и присутност во маргинални општествени улоги) се сведува на проектирање и/или рефлектирање слика за ниска општествена видливост на жените во општеството.

Можеме да констатираме речиси идентична ситуација во информативните програми на македонски и на албански јазик. Впечатливо е дека во емисиите „Патот кон“ и „Во центар“ на Алсат-М од периодот на мај 2012, едната на албански, а другата на македонски, нема ниту едно појавување на женско лице во емисијата. Инаку, женските прашања се појавуваат маргинално и не постои ниту директна ниту индиректна обработка на женски теми. Во забавните емисии на МТВ2 и Алсат-М утврдивме поголемо присуство на жени одошто во информативните емисии, што самото по себе зборува за користење на жените во „забавни содржини“. Имено, соодносот изразен во бројки е следниов: 32 жени во својство на експерти или лица со политички авторитет во информативните програми, наспроти 234 мажи; во забавните емисии, пак, се појавуваат вкупно 86 машки лица¹¹ наспроти 81 женско лице.

Земајќи ги в обзир сите добиени податоци, доаѓаме до основниот увид дека во јавниот медиумски простор се воспоставува генерална поделба (визуелно и дискурзивно) која може да се опише на следниот начин:

- информативните содржини се во принцип испразнети од сензитивност во поглед на родовите прашања, освен информирање за одредени настани (промоција на програми за родови прашања)

¹¹ Под „вкупно“ подразбираме како во својство на даватели на изјави така и во делот на учество во визуелната подлога.

- во забавните емисии, речиси автоматски се очекува присуство на женски тела (но не и активни агенти на дејствие), сексистички изјави и објективизирачки начини на прикажување на женското тело како содржина на забава.

Стереотипизирањето се провлекува еднакво низ информативните емисии, но уште понагласено во забавните програмски содржини каде што доминираат старлети или ѕвезди чија слава е тесно поврзана со нивниот високо сексуализиран изглед. Доминираат прикажувања на славните жени како сексуално објективизирани, во пасивна позиција на телото. Понекогаш се појавуваат и како мајки кои се борат да ја повратат фигурата после породување (за да можат повторно да бидат објективизирани како што вообичаено се), над чиј веќе не толку блескав изглед се кани општото гледалиште воајерски да се насладува.

Сексуалната објективизација не е само визуелно-дискурзивна стратегија на забавните емисии туку и на вестите. На пример, во прилогот по повод гостувањето на Светлана Цеца Ражњатовиќ, кој е дел од вестите на Канал 5 прикажани на 31.05.2012, пејачката е претставена на објективизирачки начин. Имено, прикажувани се сцени од видео запис на кои доминира телото на пејачката, проследени со сексистички говор на авторот на прилогот, кој се состои во претставувањето на Ражњатовиќ како „ѕвезда“ која ќе ја „запали“ публиката. Впечатливо е тоа што и покрај тоа што станува збор за музичка ѕвезда, пораката што за неа треба да се испрати како „нејзина суштина“ е нејзината телесност и можност да биде сведена на сексуален објект. Исклучувачката логика овде се однесува не само на прикажаната личност туку и на цел еден дел од публиката: женската хетеросексуална публика е третирана како непостоечка, бидејќи портретирањето на ѕвездата е сообразено со фантазматското на машкиот хетеросексуален дел од публиката.

Во забавната емисија на албански „Седумка“ прикажана на MTV2 на 03.05.2012, водителот настојува со прашањето дека гостинката (пејачка на староградски песни) мора да се бави и со нешто друго во животот, на пример со домашни обврски како домаќинка. Стереотипизирањето со сведување на жената на нејзините улоги во приватната сфера, односно семејството, не е единственото во емисијата. Нешто понатаму во истата емисија, водителот имплицитно ги стереотипизира женските професии со тоа што го поставува прашањето: „Дали фактот што сте пејачка влијае врз вашиот авторитет како наставничка?“ Очигледно професијата од подрачјето на забавата е инфериорна во однос на просветната. Прашањето на достоинството на

професијата, всушност, се врзува за прашањето на замислената „моралност“ на забавувачката професија. Фактот што медиумското претставување на жените од оваа професија е високо сексуализирано, што жената од забавната индустрија е сведена на сексуален објект не се препознава како стереотип кој токму медиумите го произведуваат. Напротив, тој се натурализира, а жените од оваа професија го повнатрешнуваат, па така, станува можно и прашањето за сериозноста, односно несериозноста на двете професии со кои паралелно се занимава гостинката во оваа емисија.¹²

4. Заклучок и препораки

Родовата еднаквост е вредност што треба да се гради со подигање на свеста на јавноста, во која влегуваат и медиумите и нивната публика. Медиумите никогаш не се пасивно, безинтересно огледало на стварноста туку и нејзини активни креатори. Јавниот говор што го произведуваат воведува или исклучува определени вредности. Точното, прецизно известување не е единствената дејност на медиумите. Медиумите исто така прават избор за тоа што и колку ќе се известува, како ќе биде прикажано односно каква претстава за него ќе создадат, сеедно дали по пат на говор или визуелно претставување.

Затоа, за да се промовира вредноста на родова еднаквост, препорачуваме електронските медиуми да му пристапат проактивно на прашањето на родова асиметрија во прикажувањето.

Имено, поконкретно би препорачале:

- Зголемено присуство на жени во прилозите по пат на прикажување кое ќе се темели на сензибилизираност во поглед на родовата еднаквост како општествена вредност.
- Зголемено присуство на жени во активна и авторитетна улога, во делот на визуелната подлога како и во својство на личности кои даваат стручни или политички значајни изјави.
- Одбегнување на сексуална објективизација на жените во визуелното прикажување. Поточно, потребно е нејзино потполно исклучување секаде

¹² Во забавната емисија „Пицикато“ прикажана на Алсат- М на 09.05.2012, иако темата е од областа на модата и се однесува на прашањето на користење црвенило за усни, визуелната подлога е преполнета со полуголи објективизирачки прикази на женското тело што, очигледно, останува неповрзано со темата стилистика на лице, поточно усни.

каде што темата не се однесува експлицитно на прашања на сексуалноста.

Придружна препорака:

За да се постигнат заложбите вградени во штотуку изнесените препораки, потребно е да се одржуваат обуки за новинарите, но и јавни дебати, од типот на симпозиуми, панели, конференции и слично на кои ќе се расправа за вредностите на родовата еднаквост и неопходноста од унапредување на правата поврзани со нив.